

olması sebebiyle askerliğe ilgi duydu ve 1822'den itibaren Kafkasya'daki Rus ordusuna yazıldı. Daha sonra Petersburg'daki askerî okulu bitiren İsmail Bey 1826-1828 Rus-İran, 1827-1828 Rus-Türk savaşlarıyla Dağıstan'daki çatışmalara (1831, 1832, 1838) ve Türkmençay barış görüşmelerine katıldı. Polonya'da görev aldı (1834-1836), birçok askerî nişana lâ-yık görüldü. Topçu generalliğine kadar yükseldi. Rus askerî hizmetinden ayrıldı-ğında Rus Çarı I. Nikola'nın özel emriyle kendisine ömür boyu maaş bağlandı.

Kafkasya'nın ilk genel valisi olan General Vorontsov'un emri üzerine kurulan müslüman hanlıkların ve beylerin mülkiyet hakları ve beylerle köylüler arasındaki feodal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi çalışmalarını yürüten komisyonda görev alan İsmail Bey, aynı zamanda Rusya İmparatorluk Coğrafya Cemiyeti'ne bağlı Kafkasya bölümüyle Kafkasya Köy Ekonomisi Teşkilâtı'nın üyesi olarak çalıştı. 1852'de karısı Bike Hanım'la birlikte hacca gitti. Ölümünde Oğuz şehrinde defnedildi.

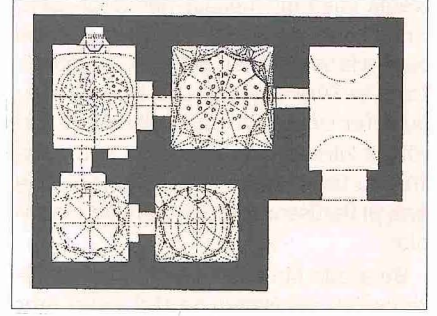
Eserleri. 1. *Réched-bey et Sadète Chanime* (Varşova 1835). İsmail Bey'in Varşova'da askerî hizmette iken kaleme aldığı eser türü, muhtevası, üslûbu ve konusu bakımından yeni ve çağdaştır. Kitapta müellif doğduğu toprağa ve tabiatı bağlılığı ana motif olarak kullanmıştır. Azerbaycan edebiyatında realizme bağlı bir millî şuurun uyanmasında ilk rolü oynayan bu eserden Mirza Feth Ali Ahundzâde belirli ölçüde etkilenmiştir. 2. *Yol Geydleri* (Bakü 1966). XIX. yüzyıl Âzerî Türkçesi'nin dikkate değer örneklerinden olan kitap, hac yolundaki yerler hakkında tarihî ve sosyolojik bilgiler yanında yer yer birtakım içtimai ve felsefî yorumları da ihtiva etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Feyzulla Gasımmzade, "İsmail Bey Gutgaşınılı", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (nşr. Azerbaycan CCR Elmler Akademiyası), Bakü 1960, II, 23-24; a.mlf., *XIX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Bakü 1966, s. 168-175; Hidayet Efendiyev, *Azerbaycan Bedii Nesrinin Tarihinden*, Bakü 1963, s. 108-164; Yaşar Garayev, *Realizm: Sen'et ve Hegiget*, Bakü 1980, s. 56-58, 74; Halid Elimirzayev, *Bedii Hegiget Uğrunda*, Bakü 1984, s. 32-40; Selman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyyatının Gaynagları* (haz. Rasim Tagiyef), Bakü 1986, s. 394-402; Yavuz Akpınar, "İsmail Bey, Kutkaşınılı", *TDEA*, V, 3.

YAŞAR GARAYEV

İsmail Bey Hamamı'nın planı

İSMÂİL BEY HAMAMI

İznik'te
XIV-XV. yüzyıllara ait
bir konak hamamı.

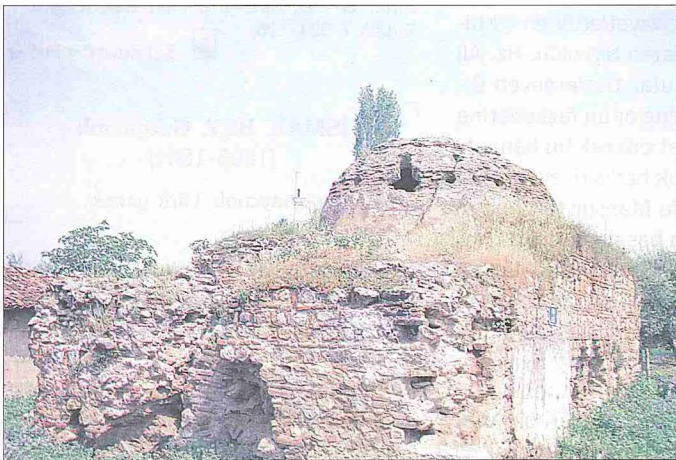
İznik'te Beyler mahallesi Sultan sokağında bulunmaktadır. Esasında özel bir hamam olarak yapılan ve türünde başka benzeri olmayan bu küçük esere hangi sebeple bu adın verildiği bilinmemektedir. Bazı yayınlarda rastlanan Selçuk Hamamı adı ise ilmi esastan yoksun bir yakıştırmadır. Türk özel hamam mimarisinde önemli bir yeri olan yapı, yakın tarihlere gelinceye kadar ilçenin fazla yerleşmeye sahip olmayan bir bölgesinde bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ve yükselişinin ilk safhasında önemli bir yeri olan Çandarlılar ailesinin merkezi İznik olduğuna göre burada geniş bir konakları veya büyük ihtimalle bir sarayları vardı. Nitekim Çandarlılar'dan İbrahim Paşa'nın İznik'teki sarayı, II. Murad'ın kaçan şehzadesi Mustafa Çelebi'nin 1422'de sığınağı olmuştu. İsmail Bey Hamamı'nın da bugün hiçbir izi kalmadığına göre herhalde ahşaptan olan bu sarayın hamamı olmasına ihtimal verilir. Bu duruma göre XIV veya XV. yüzyıla ait ol-

duğu kabul edilen yapının taş ve tuğladan karma duvar örgüsü de böyle bir tahmini destekler.

Günümüze harabe halinde gelen yapının sanat bakımından değeri ilk defa K. Klinghardt tarafından farkedilerek rölevelleri 1927'de basılan eserinde yayımlanmıştır. Daha sonra Ali Sâim Ülgen ve Katharina Otto-Dorn, İznik hakkındaki makale ve kitaplarında esere geniş yer ayırarak resim ve rölevellerini neşretmişlerdir. Ayrıca İznik'e ve Türk sanatına dair kitaplarda bu hamam ihmal edilmemiştir.

Kurtuluş Savaşı'nda birkaç defa el değiştiren, bütün eski eserleri tahrip edilen ve halkı uzaklaştıran İznik, 1950'li yıllardan itibaren yeniden canlandığında evvelce etrafı boş ve tarla halinde olan hamam da yerleşme bölgesinin içinde kalmış, bu arada ilgilenilmediği için büyük ölçüde hava şartlarından olduğu kadar insan eliyle de zarar görmüştür. Ancak 1995 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yok olmasını önlemek için bazı tedbirler alınmıştır. Fakat bunların yeterli olduğu söylenemez. Hamamın harabesi bir koruyucu sundurma altına alınmış, ayrıca dış tarafında bir kazı yapılarak su yolu tesbit edilmiştir.

Hamamın herhalde ahşap olan soyunma yeri mevcut değildir. Batı cephesi önünde duvarların devamına işaret eden kalıntılar bulunmaktadır. Burada ince uzun, koridor şeklinde bir mekânın yer aldığı ve girişinin de kuzeyden olduğu tahmin edilmektedir. Klinghardt güney cephedeki dikdörtgen, üstü beşik tonozla örtülü mekânın giriş holü olduğunu sanmıştır. Halbuki hiçbir süslemesi olmayan bu mekânın kazan (su haznesi) ve küllhan olduğu Ülgen ve Otto-Dorn tarafından belirtilmiştir. Bu bölümün dış duvarında

İsmail Bey
Hamamı –
İznik

İsmâil Bey Hamamı'nın duvarlarındaki alçı süsleme

yapının devam ettiği bazı izlerden anlaşılar.

Hamamın esas bir kare içinde toplanmış, her biri hemen hemen kare biçiminde dört küçük mekândan oluşur. Bunların kubbe geçişleri ve kubbeleri değişik şekillerde bezenmiştir. Bu bezemeler, bazı mekânlarda duvar sıvalarında malakârî nakış olarak aşağıya kadar iner. Kuzeybatı köşesindeki mekâna batı yönünde niş içinde yer alan bir kapıdan girilmektedir. Şimdi yıkık durumdaki bu mekânın soğukluk olması mümkündür. Soğukluğun kuzeyinde ve güneybatı köşesinde oturma yerleri tesbit edilmiştir. Kubbesinin yapımında ve süslemesinde geometrik unsurlardan ustalıkla faydalanılmıştır. Kubbeye içi üçgen prizmalarından oluşan, 1,20 m. genişliğinde bir kasnakla geçilmektedir. Prizmaların kenarları kaval silmelerle sınırlanır. Kubbe eteğinde sekizgen olan kasnakta her bölüm ikiye ayrılarak kubbenin on altı kaburgalı olması sağlanmıştır. Sekizgen kasnağın altındaki beşgenlerde üçer adet filgözü bulunmaktadır. Bugün bunlardan yalnızca doğu ve güneydoğudakilerin kalıntıları mevcuttur. Geçiş sistemindeki prizmaların tuğla kaval silmeleri ve beyaz boyalı prizma yüzeyleri çok renkli bir görünüm arzeder. Eski yayınlarda ayrıntılı bir şekilde tanıtılan duvarlardaki alçı bezemeler bugün çok haraptır. Buradan sivri kemerli bir kapı ile güneydeki ılık mekânına, üç dilimli bir kemer içindeki kapı ile de doğudaki ılık mekânına geçilmektedir.

Güneydeki ılık mekânın doğu duvarında bir kurna nişi vardır. Bugün mevcut olmayan kurnayı Klinghardt görmüş ve çizmiştir. Kubbeye geçiş köşelerinde üçgen, ortada prizmatik üçgenlerden oluşan bir kuşakla sağlanmıştır. Kubbe eteği ayrıca dar üçgen prizma bir şeritle kuşatılır. Prizma-

ların kenarları soldaki mekânda olduğu gibi tuğla silmelerle belirginleştirilmiştir. Üçgen prizmaların birleştiği noktalardan çapraz eksenlerle yükselen on iki kaburgaya kubbenin içini bir ağ gibi sarar. Bugün kubbe tamamıyla yıkılmış, yalnız eteği kısmen ayakta kalmıştır. Beden duvarlarındaki düz ve ters palmet dizilerinden oluşan zengin alçı bezemeler ise çok haraptır.

Kuzeydoğu köşesindeki ılık mekânı diğerlerinden daha değişik bir kubbe bezemesine sahiptir. Dikdörtgen planlı olan bu odada doğu, kuzey ve güneybatı köşelerinde yer alan üç kurna nişi bulunmaktadır. Doğü yönündeki bir kemerle örtü sisteminde kareye dönüştürülmüş olan mekânın doğu duvarında zeminden başlayan mukarnaslı alçı siva bütün duvarı kaplayarak tavanda kubbe çemberine ulaşmaktadır.

Helezonlu kubbesiyle alışılmamış bir özelliğe sahip bulunan bu mekândan, dilimli bir niş içinde açılmış sivri bir kapı aracılığıyla herhalde halvet hücresi olan sonuncu ve hepsinden daha büyük olan dördüncü mekâna geçilir. Arkadaki su haznesiyle arasında evvelce küçük bir pencere bulunan bu halvetin kubbeye geçişi prizmatik üçgenlerden oluşan iki kuşakla gerçekleşir, alttaki kareden üçgene, üstteki oğenden kubbe yuvarlağına geçişi sağlar. İkisi arasında bir sıra testere dişi friz uzanır. On dilimli kubbeye yuvarlak tepe pencereleri vardır. Dilimler tuğla kaburgalarla, geçişteki prizmalar tuğla silmelerle çevrelenmiştir. Yapının aydınlanmasını sağlayan tepe pencerelerinin içlerinde aslında küre biçiminde kavanoz camlar bulunuyordu. Ayrıca son iki mekânın kubbelerinin ortalarında birer aydınlık fenerinin mevcudiyetine de ihtimal verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Klinghardt, *Türkische Bäder*, Stuttgart 1927, s. 41-46, rs. 47-51; K. Otto-Dorn, *Das Islamische İznik*, Berlin 1941, s. 95-100, lv. 36-38; *İznik*, İstanbul 1943, s. 33-34, rs. 20-23; Nezih Fıratlı, *İznik*, İstanbul 1958, s. 14; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1986, IV, 221-224, rs. 70, 135-138, 680-683; Semavi Eyice, *İznik: Tarihçesi ve Eski Eserleri*, İstanbul 1988, s. 47-48; a.mlf., "İznik'te İsmail Bey Hamamı", *Bilgi*, X/120, İstanbul 1957, s. 7-8; Ahmet Sipahioğlu, *İznik'de İsmail Bey Hamamı ve Diğerlerinin Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1988), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Z. Ayşe Akyl [Kantarcioglu], "İznik İsmail Bey Hamamı", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Ankara 1995, I, 91-102; A. Sâim Ülgen, "İznik'de Türk Eserleri", *VD*, I (1938), s. 67-68, rs. 74-82.

SEMAVİ EYİCE

İSMÂİL BEY KÜLLİYESİ

Kastamonu'da
Candarogulları beylerinden
Kemâleddin İsmâil Bey adına
XV. yüzyılda kurulan külliye.

Şehrin kuzeyinde yer alan ve bugün de Şehinşahkayası diye anılan bir tepenin üzerinde bulunmakta olup meyilli araziye göre iyi bir konumda oturtulmuştur. Ait olduğu yüzyılın en önemli vakıf topluluğu olarak öne çıkan külliye cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, türbe, han ve hamam gibi yapılardan meydana gelmiş olup kütüphane, ambar-mutfak, fırın gibi servis mekânlarının da bulunduğu vakfiyelerinden öğrenilmektedir. Candarogulları Beyliği'nin en büyük eseri olan bu yapılar topluluğu Osmanlı mimarisıyla yakın bir benzerlik gösterir. Külliye'nin bânisi ve Candarogulları Beyliği'nin son emiri Kemâleddin İsmâil Bey, Kastamonu'da 1443-1461 yıllarında hüküm sürmüştür. Külliye teşkil eden yapılar caminin konumuna göre yerleştirilmiştir. Cami, imaret, medrese ve han duvarla birbirine bağlanarak bir avlu oluşturmakta ve türbe de bu avlunun içinde yer almaktadır. Hamam ise avlunun dışında külliye'nin batı yönünde ayrı bir arsa üzerinde bulunmaktadır. Külliye vakfiyede "Emîr İmaretî" ve "Yeni İmaret", bazı kaynaklarda ise "Küçük İmaret" veya "Aşağı İmaret" olarak geçmektedir.

Gelirleri ek vakıflarla devamlı surette arttırılan külliye'ye ait 1 Rebiülevvel 861 (27 Ocak 1457) tarihli bir vakfiyede Kastamonu ve civarında bulunan çok sayıdaki han, hamam, mezraa, çiftlik, arazi gibi emlakın meydana getirdiği vakıflardan elde edilecek gelirin vakfedildiği belirtilmektedir. Ayrıca imaret ve medresede kimlerin görevlendirileceği ve bu görevlilerin işleri kaydedilerek imaret evkafı için Kastamonu ve civarında ayrılan çok sayıdaki mal ve mülkün cinsi de kaydedilmiştir. Şâban 865'te (Mayıs 1461) İsmâil Bey ve 1 Cemâziyelâhîr 865 (14 Mart 1461) tarihinde annesi Devlet Hatun tarafından külliye için birer ek vakfiye daha düzenlenmiştir. 1216 (1801) tarihli bir arşiv belgesinden, külliye'nin avlusu içinde mahalle halkından Frenkoğlu Mehmed Alem-dar tarafından bir bina inşa ettirildiği ve avlu duvarlarının yıktırıldığı anlaşılmaktadır (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 17588).

Cami, Selçuklu neshiyle yazılmış olan kitâbesinden anlaşıldığı üzere 858 (1454)